З остаточним утвердженням радянської влади в країні була встановлена диктатура, особливо розповсюджена на коло освічених, інтелігентних людей. Із насадженням повсюдної цензури письменники у своїх творах все частіше приховують щирі думки та погляди стосовно нової влади. Так чинить і К.Чуковський, однак, на сторінках щоденникових записів автор відкрито висловлює невдоволення та гнів, викликаний такими історичними змінами. Письменник не ставить собі за мету висвітлити яку-небудь окрему грань буття, тому пише про все, що зворушило його душу, викликало певні емоції, стало спонукальною причиною будь-яких дій, послужило, з його точки зору, виправданням тих чи інших вчинків. Тому так багато в щоденнику описів катастрофічно жалюгідного становища, в якому змушені існувати та виживати близькі йому люди. К.Чуковський симпатизує кожному, хто опинився за межею злиднів – достатньо навести лише декілька прикладів, стверджуючих його співчуття.

Мабуть, одна з найяскравіших таких згадок була записана у травні 1919 року: "Ні, це не повинно вмерти для нащадків: діти Лозинського гуляли по Камінностровсьму – раптом із неба на них упав фунт ковбаси. Виявилось, летіли ворони – і впустили, ура! Діти ситі – і тепер ходять Камінностровським з ранку до ночі й дивляться з надією на ворон" [4, 112]. А ось ще один спогад, що передає соціальне становище народу на початку ХХ століття: "Біля нашого провулка – мертвий кінь. Лежить другий тиждень. Хтось вирізав із його крупа фунтів із десять – сподіваюсь, на продаж, а не для себе. Вчора я був у Будинку Літераторів: у всіх одяг пом'ятий, обвислий, видно, що люди сплять не роздягаючись, накриваючись пальтом. Жінки – як пожовані. Ніби їх хтось жував – і виплюнув" [4, 117]. Усього через кілька років письменник зробить нищівний висновок, що викриває неспроможність нової влади: "Все голе й відверте. Ні релігія, ні поезія, ні навіть проста ввічливість не прикрашають місця спалення. Революція забрала звичні обряди і декоруми й не дала своїх" [4, 153].

Таким чином, К.Чуковський на сторінках свого щоденника передає правдиву картину тяжкого соціально-суспільного, політичного та культурного життя радянського соціуму, що склалася на початку ХХ століття. Письменник робить це неупереджено, об'єктивно, якоюсь мірою безсторонньо для завзятих прихильників тоталітаризму. Та, все ж таки, у глибині души К.І.Чуковського існує надія на відродження, краще життя: "Взагалі, я на 4-му десятку відкрив село, вперше побачив російського мужика. І бачу, що в основі правильна життєздатна незламна людина, якій жодні революції не страшні. Головна її сила – доброта" [4, 159].

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікулін П. Теорія та методика джерелознавства в вітчизняній історії X – початку XX ст. [Електронний ресурс]: навч. посіб. / П.Ф.Нікулін. – Томськ, 2000. – Режим доступу: "http://www.humanities.edu.ru/db/msg/25621"
2. Єгоров О. Літературний щоденник XIX століття : Історія і теорія жанру: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Є.О.Георгійович. – М., 2003. – 360 с.
3. Кабанов В. Джерелознавство історії радянського суспільства: навч. посіб. / В.В.Кабанов. – М., 1997. – 191 с.
4. Чуковский К. Дневник. 1901-1969: В 2 т. / К.И.Чуковский. – Ленинград: Советский писатель. – Т. 1. – 1991. – 543 с.

УДК 821.161.2Ман(045)

"ЯРОПОЛК І": НЕВІДОМА ПРОЗА Є.МАНДИЧЕВСЬКОГО

Потіпак Ю.А., ст. викладач

Маріупольський державний університет

У статті аналізується невідома повість Є.Мандичевського "Ярополк І", в якій репрезентується доба Київської Русі до прийняття християнства. У центрі твору – характер одного епічного героя – Ярополка, брата Олега та Володимира. Позиціонуючи міжусобні війни князів Святославовичів, письменник прагнув висловити власні позиції, свій світогляд та свої духовні домінанти.

Ключові слова: повість, жанр, стиль, наратив, наратор.

Потипак Ю.А. "ЯРОПОЛК І": НЕИЗВЕСТНАЯ ПРОЗА Е.МАНДЫЧЕВСКОГО / Мариупольский государственный университет, Украина.

В статье анализируется неизвестная повесть Е.Мандычевского "Ярополк І", в которой представлена эпоха Киевской Руси до принятия христианства. В центре произведения – характер одного эпического героя – Ярополка, брата Олега и Владимира. Позиционируя междоусобные войны князей Святославовичей, писатель желал выразить собственные позиции, свое мировоззрение и свои духовные доминанты.

Ключевые слова: повесть, жанр, стиль, нарратив, нарратор.

Potipak J.A. "JAROPOLK I" IS E. MANDYCHEVSKY'S: UNKNOWN STORY / Mariupol State University, Ukraine.

The article analyzes E.Mandychevsky's unknown story "Jaropolk I", where the period of Kyivan Rus before an adoption of Christianity is represented. There is a temper of an epic hero Jaropolk, a brother of Oleg and Wolodymyr, in the centre of the work. Showing internecine wars of Sviatoslavovych Princes the writer wanted to express his own positions, outlook and spiritual dominants.

Key words: story, genre, style, narrative, narrator.

Помежів'я XIX – XX століття вже довгий час приваблює літературознавців. В.Агеєва, А.Гуляк, Г.Гундорова, В.Дончик, І.Денисюк, Ф.Кейда, Ю.Кузнецов, Ю.Ковалів, В.Мельник, М.Моклиця, С.Павличко, М.Ткачук, Н.Шумило, В.Фащенко, Д.Чижевський, Г.Штонь – ось далеко не повний список імен вчених, що здійснювали дослідження творчості письменників означеної доби, аналізуючи жанрово-стильове розмаїття творів, модерністські напрями, індивідуальні особливості митців, відомих і напівзабутих. О.Лупейко слушно занотовував: "Література початку XX ст. не перестає дивувати: знаходяться все нові штрихи до портретів класиків, відкриваються призабуті імена діячів "розстріляного відродження", повертаються на український материк книжки авторів, що змушені були емігрувати… А як бути з тими, хто входив у літературу, але не потрапив до низки популярних нині у літературознавстві письменників? Звісно, треба говорити про них: адже і біографія, і твори невідомі читачеві…" [1, 20].

Органічною складовою літературного процесу кінця XIX – початку XX століття є творчий доробок Євгена Мандичевського – поета, прозаїка, перекладача, педагога. Однак, окрім кандидатської дисертації І.Ципердюка (1997), присвяченої дослідженню малої прози письменника, інших ґрунтовних робіт за його творчістю написано не було. Втім, деякі прозові твори письменника, зокрема, повість "Ярополк І", залишилися поза увагою дослідника. З огляду на це, виникає потреба в усуненні прогалини у вивченні творчості Є.Мандичевського.

Тож, метою статті є аналіз недослідженої повісті Є.Мандичевського в контексті національної літератури доби зародження українського модернізму.

Проза письменника позиціонується в різноманітних жанрово-видових формах, складаючись у розмаїту жанрову систему. Однак, твором "Ярополк І" письменник апелює до "неканонічного жанровизначення", номінуючи його "повісткою з перших початків християнства на Русі".

Репрезентуючи особливості новелістики М.Старицького, В.Поліщук зазначає, що в літературі того часу переважно в детермінації творів по "осі" "повість – оповідання" наявний "жанровий еклектизм". Виходячи з цього, популярним терміном у М.Старицького був "неканонічний" з погляду сучасного літературознавства термін "розповідок". Цей термін зустрічається й у листах до Панаса Мирного (розповідком назване його відоме оповідання "Морозенко") і Д.Мордовця [2, 38]. Дослідник пропонує номінувати такі твори, які підлягають більше під параметри повісті, а не оповідання, й низкою ознак вирізняються від інших оповідань "таким собі жанровим різновидом у класичній і новітній літературі", як "повістинка" ("повістка", "маленька повість"). "У другій половині XIX – на початку XX ст., – завважує вчений, – цей жанровий різновид вельми активізувався й означив одну з жанрових тенденцій нашого письменства" [2, 40].

Функціональним сегментом, за яким ідентифікується письменницький статус Є.Мандичевського як письменника-традиціоналіста в цьому творі, є й авторська присвята "Всечестнійшому и Вселаскавійшому Добродієви Отцу Григорію Яремі, професорови релігіи при ц. к. ґімназіи в Бродахъ зъ вдячности" [3, 3].

Жанровою матрицею "повістки" "Ярополк І" є концентричний сюжет, невластивий Є.Мандичевському, що служить для оприявнення взаємовідносин між особою й середовищем. Жанрова макроструктура вимагає, щоб сюжетна "схема" обростала подробицями, щоб вчинки героїв ґрунтовно мотивувалися, а тому ретроспективні епізоди мають експлікувати прогресію дії, відтворюючи логіку характерів й обставин. Сюжетоцентрична матриця представила майстерно змодельовані драматичні сцени, дискусії між братами, шляхи ведення боротьби. Події дієгезису розгортаються навколо одного персонажа, але не навколо якогось одного вчинку, однієї детермінованої інтриги. Тут їх декілька. Персонажі відповідно групуються й локалізуються в дії, вступають у конфронтацію. Сюжетно-композиційна морфологія твору традиційна в аспекті жанру: чітко окреслюються сюжетні лінії, які розвиваються паралельно (Ярополк і брати, Ярополк і Ольга, загадкові стосунки Ольги й Григорія). В центрі твору – характер одного епічного героя, але він не несе в собі ознаки своєї епохи, – він людина сучасної Мандичевському доби, в якій концентрується екзистенційний мотив самотності.

Жанр "повістки", мабуть, був зумовлений і тематикою твору, що вимагало не схоплення вражень, а мотивацію подій. У захопленні релігією, її моральними постулатами, а також естетизацією фактора віри Є. Мандичевський був активним виразником тенденції. Відповідну тенденцію і її детермінанти можна окреслити словами дослідниці цього літературного періоду Н.Шумило: "Наприкінці XIX – поч. XX ст. в українській літературі значно активізувався, якщо не досяг найвищого рівня, інтерес до Біблії, чому, безумовно, сприяв збіг історичних обставин: поява друком перекладу Святого письма українською мовою (здійснений П.Кулішем, І.Полюєм та І.Нечуєм-Левицьким) та посилення процесів національного відродження, коли проблематика раннього християнства й загалом морально-етичні начала духовності почали сприйматися в Україні як ніколи суголосно добі. Але чи не найвагоміша причина – виникнення нового типу художнього мислення з перевагою ірраціонального чинника над раціональним" [4, 8]. Сповідуючи християнські ідеали гуманізму, автор у "повістці" "Ярополк І" не підносить християнство як вищу правду, бо воно не здатне зупинити братовбивчі війни українських князів. Міфологема братовбивства на підтекстовому рівні актуалізує метафізичне протистояння добра й зла, гріха й справедливості.

Релігійні імперативи, введені письменником у художню субстанцію літературного твору, реалізувалися в ньому як неонародницькі ідеї, як модернізована традиційність, і в цьому сенсі вони виразно ілюструють тезу про те, що, "виходячи з просвітницької програми, неонародники особливого значення надавали релігійним постулатам моральності, духовному очищенню й прозрінню. Звідси й настанова на пробудження національної свідомості кожної особи поєднувалася з необхідністю осягнення моральних імперативів на шляху духовного зростання" [2, 39]. Означені тенденції виявилися не тільки у творчості Є.Мандичевського, а й в інших письменників, скажімо, М.Старицького, Б.Лепкого, М.Чернявського, Т.Зіньківського.

Проблематика "повістки" "Ярополк І" – репрезентація доби Київської Русі до прийняття християнства – є нетиповою для прозаїка. Відповідно, твір не вступає в інтертекстуальні зв'язки в межах творчості самого автора, хоч у контексті літературної доби його з'ява має логічне пояснення й продовження в рамках історичної тематики. Але мотив усамітнення, який чітко простежується в кінці твору, можна вважати перехідним у прозі Є.Мандичевського.

Позиціонуючи період Київської Русі до прийняття християнства, письменник апелює до постаті Ярополка, брата Олега та Володимира. Ця "передволодимирова" (за М.Грушевським) доба представлена в літописах досить гіпотетично й недостовірно. Ярополк йде війною на Олега й вбиває його. Володимир, злякавшись, що за Олегом прийде і його черга, заздалегідь шукає допомоги у варягів і йде війною на Ярополка. Вбивши брата, він стає князем київським. Щоб мотивувати війну Ярополка з Олегом, у деяких версіях літописів використовується Свенельдова епопея, яка продовжувала історію старої ворожнечі двох династій. Свенельдову епопею використав і Є.Мандичевський: до війни Ярополка підштовхнув Свенельд, його воєвода (Олег на полюванні вбив його сина Люта). Ярополк намагається лише налякати Олега. Війни з Володимиром він не хотів, але Володимир сам виступив на захист Олега.

У "повістці" Є.Мандичевського Ярополк одружується з Ольгою й приймає християнство. Щоб залишитися живим, він змушений покинути Київ і усамітнитися разом з найвірнішими йому людьми в лісі. Позиціонуючи міжусобні війни князів Святославичів у переддень запровадження християнства на Русі, автор прагнув висловити власні позиції, оприявнити свій світогляд та свої духовні домінанти. Фіксуючи княжі вчинки, автор моделює їх певні характеристики з огляду на власне бачення тогочасної державної ідеології. Є.Мандичевський не прославляє поступове торжество християнства на Русі, не позиціонує язичництво як ніч, християнство як день, а образ Володимира як будівничого церков, а, обираючи певний історичний факт, моделює образ князя-самітника Ярополка: "Якъ-же щасливыми суть люде, котрі не жиють для світа! За всі богатства и цісарські престолы бувъ би не відступивъ Ярополкъ своєї малої хатины и щастя, котре звычайно въ тишині мешкає, там где не доходить злоба людей…" [3, 57]. Так автор вступає в інтертекстуальну дискусію з письменниками, які обирали предметом художнього дослідження "досвід традицій" – "Володимир" Ф.Прокоповича тощо. Декларуючи ідеї князя, автор репрезентує й власну позицію. "Повістка" "Ярополк І" є художнім пропагуванням авторського задуму, носієм авторської концепції життя.

Наратив "повістки" "Ярополк І" позиціонується гетеродієгетичною розповіддю з розлогим часопростором, що є індивідуально-авторською інтерпретацією історії Київської Русі дохристиянського періоду. Це ретроспективний ракурс відтворення подій минулого, глибоке проникнення в його реалії. Гетеродієгетична розповідь характеризується тим, що сюжетно наратор не належить до світу своїх персонажів і їх шляхи не перехрещуються, дистанція наратора від зображених подій домінуюча. Нараційна художня дійсність є подвійною. По-перше, сюжетні колізії дієгезису знайомі реципієнтові з історії, що спонукає до певної оцінки реципієнта дій героїв твору. По-друге, художня оповідь, завдяки використанню іманентних літературних засобів і способів зображення історії, забезпечує денонсацію семантичного поля текстуального простору, розширює інтерпретаційні можливості прочитання й аналізу тексту. Щоб запобігти однозначному прочитанню твору, автор не загострює інтригу, а впроваджує в

сюжетно-фабульну площину вчинки, що мотивуються авторським світоглядом. Отже, розуміння характеру Ярополка постає крізь зміщення нараційних площин, історичної та літературної. На цьому тлі увиразнюється мотив самотності, запропонований автором. Відповідно, хатина на березі Дніпра поблизу лісу, самотні мисливець і рибалка, – це той простір, який субстанціювався на архетипному рівні, й не заперечує можливість наступного розвитку подій.

Важливим принципом побудови твору є використання кількох наративних рівнів. Наратор використовує прийом "текст у тексті", метадієгетичне повіствування, коли він (наратор) виступає в ролі слухача, його дидактична роль яскраво проявляється в моральних сентенціях. На це вказують своєрідні індекси, сигналізуючи, що оповідач – досвідчена людина старшого віку. Особливістю оповідної структури твору є те, що наратор синхронно переходить від характеристики однієї групи осіб до іншої, переноситься з однієї просторової площини в іншу. Відповідно, семіосфера оповідання вирізняється такими типологічними особливостями, як широким діапазоном матеріалу, охопленим художнім часопростором, розгорнутим сюжетом, нестатичними характерами головних героїв, що подаються в еволюції і динаміці, колом другорядних персонажів тощо. Кожна оповідувана подія показана як ланка дієгезису, оскільки вступає в корелятивні зв’язки з іншими подібними наративними одиницями. Художній наратив твору, характеризуючи потік життя й осягнення його як динамічної сфери, стає ознакою жанрової макростуктури. Ця структура експлікує всі аспекти життя людини, володіє здатністю проникати в психологію її душі. Діапазонно досліджуючи життя, характер головних героїв, помічаючи дрібне й непомітне, аналізуючи й синтезуючи, гетеродієгетичний наратор створює такий жанровий різновид, у якому все ж переважає "лірична замкненість", що не виходить за межі дослідження двох головних героїв й перешкоджає авторові розкрити соціальну картину світу.

Отже, розглядаючи повість Є.Мандичевського "Ярополк І" в контексті національної літератури доби українського модернізму, бачимо збереження традицій з боку жанрової приналежності твору. Однак, естетичний досвід нової доби позначився на реалізації релігійних імперативів у художній субстанції твору, на застосуванні наративної системи, що дозволило по-новому висвітлити проблему суб’єктивності, художньо дослідити екзистенційну сутність людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лупейко О. Один із "хатян" Андрій Товкачевський / О.Лупейко // Слово і час. –1999. – № 1. – С. 20-25.
2. Поліщук В. Жанрові особливості новелістики Михайла Старицького / В.Поліщук // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 36-40.
3. Мандичевський Є. Ярополк І. (Повістка з перших початків християнства на Руси) / Є.Мандичевський. – Коломия, 1897. – 57 с.
4. Шумило Н. Бароково-готичні відлуння в українській прозі кінця XIX – поч. XX ст. / Н.Шумило // Слово і час. – 2000. – № 9. – С. 6-15.

УДК 821. 161. 2 П-31. 09

ХУДОЖНЯ ПЛОЩИНА РОМАНУ С.ПЛАЧИНДИ "ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ"

Проценко О.А., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню біографічного роману С.Плачинди "Юрій Яновський", зокрема, з'ясовуються прийоми художнього моделювання подій і осіб, розкриваються провідні риси характеру відомого письменника, психологія його поведінки.

Ключові слова: історико-біографічна література, біографічний роман, документ, факт, художній домисел, вигадка.

Проценко О.А. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПЛОСКОСТЬ РОМАНА С.ПЛАЧИНДЫ "ЮРИЙ ЯНОВСКИЙ" / Запорожский национальный университет, Украина.